

نمادگرایی در ادبیات نمایشی

■ نوشته: دکتر فرهاد ناظرزاده کرمانی

■ ناشر: انتشارات بگری

■ دو جلد: ۷۶۵ ص

● محمد قاسم زاده

این سه نفر عبارتند بودند از: پل ورنل (۱۸۴۴ - ۱۸۹۶)، آرتور رمبو (۱۸۵۴ - ۱۸۹۱) و استفان مالارمه.

ورنل و دوستش رمبو، همچون پیشوای خود، بودلر، زندگی بسامانی نداشتند و به ویژه رمبو با سرگشتگی و نبوغ خود خیلی زود درخشید و شاهکارهای ادبی خود را در عین جوانی سرود و در همان اوج جوانی و شکفتگی با جهان شعر وداع گفت. ولی استفان مالارمه، تمامی عمر خود را صرف خلق اثر در این مکتب نوین کرد. تا آنجا که نفوذ این مکتب از مرزهای فرانسه فراتر رفت و سرزمین‌های دیگر را درنوردید و در کشور ما نیز نخست نیما یوشیج، پایه گذار شعر نو فارسی، و پس از او دیگر شاعران به آن توجه کردند.

اما نزد ما، تحقیق درباره سمبولیسم آن قدر سابقه ندارد. پیش از کتاب حاضر، دکتر حسن هنرمندی در کتاب بنیاد شعر نو در فرانسه (تهران، انتشارات زوار، ۱۳۵۰)، فصلی را به سمبولیسم و معرفی شاعران این مکتب اختصاص داد و پس از آن رضا سید حسینی در

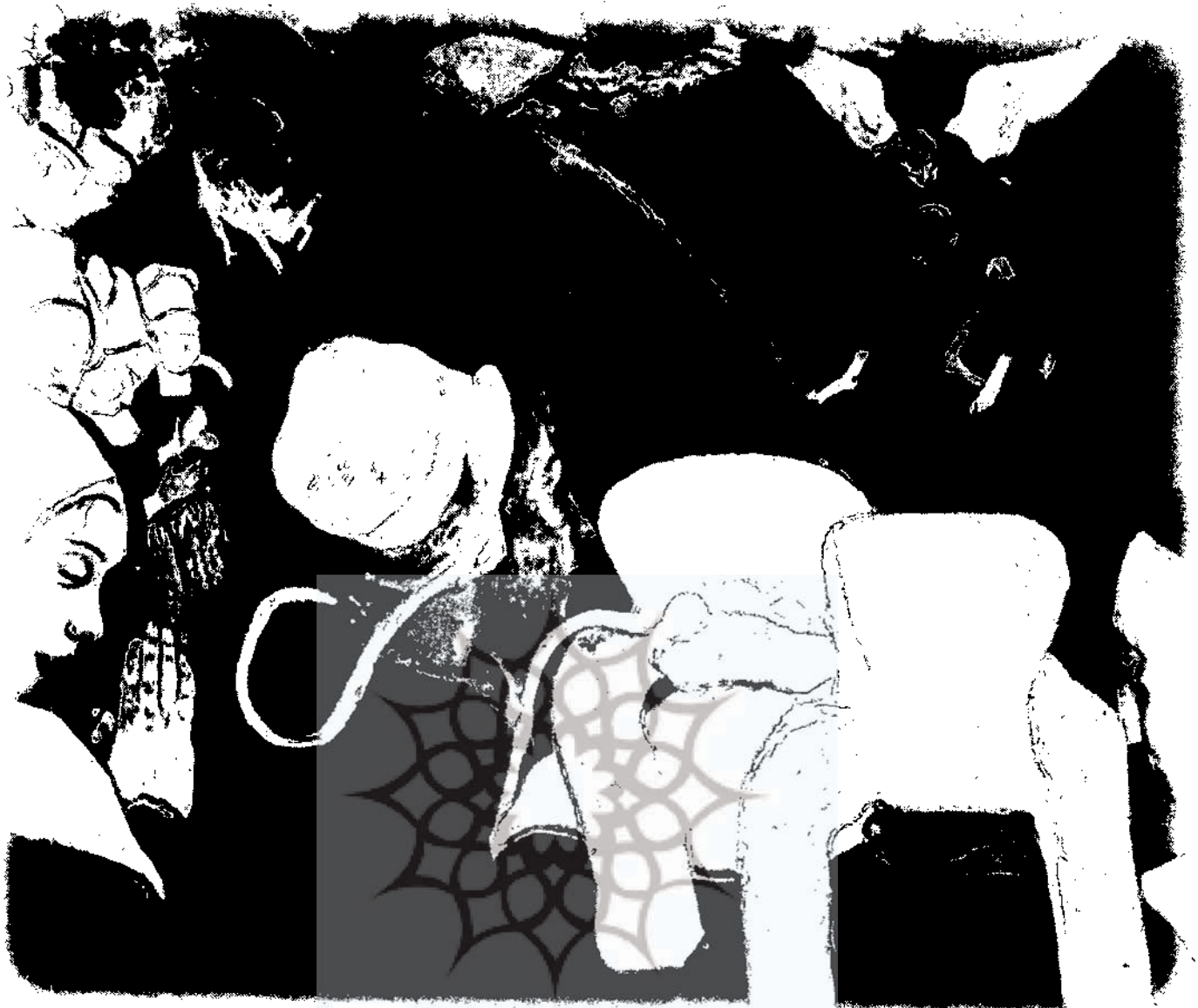
خاص داده است. ولی همه این‌ها برداشت نمادین است و آن چیزی که به نام هنر سمبولیستی یا مکتب سمبولیسم شهرت دارد، در نیمه دوم سده نوزدهم و در فرانسه پدید آمد. این جنبش در واکنش به مکتب‌های رئالیسم و ناتوریالیسم سر برآورد، چراکه طرفداران آن باور داشتند که شدت پایبندی رئالیست‌ها و به ویژه ناتوریالیست‌ها، روح و عواطف انسانی را از هنر دور کرده است.

گرچه طرح نمادگرایی در نوشته‌های هنرمندانی همچون گوته آمده است، اما سمبولیست‌ها پیامبر واقعی خود را در سیمای شارل بودلر (۱۸۲۱ - ۱۸۶۷) یافتند. هر چند بودلر، ادگار آلن پو (۱۸۰۹ - ۱۸۴۹) شاعر و نویسنده آمریکایی را پیشگام راهی می‌داند که خود می‌پویید و با کوشش تمام به ترجمه آثار ادگار آلن پو دست زد و از این راه در معرفی او بسیار دخیل بود.

پس از بودلر، سه تن از شاعران فرانسوی در به شهرت رساندن این مکتب و رواج آن بسیار کوشیدند.

سمبولیسم برداشتی در هنر و ادبیات است که سابقه‌ای دیرینه دارد. تا آنجا که پیشینه هنر سمبولیک یا نمادین را به مصر باستان می‌رسانند. هگل در این باره می‌گوید که در ساحت هنر نمادین، درونمایه اندیشه گون و روحانی نمی‌تواند بر عنصر حسی چیره شود و هنرمند به ناچار، مقصود خود را نه در پیکر شکل، که با اشاراتی بدان بیان می‌کند. او هنر مصر باستان را عالی‌ترین نمونه هنر نمادین می‌داند و معتقد است که در آنجا، شکل‌های هندسی، و توازن و تقارن فقط اشاراتی هستند به درونمایه بیان نشده. شکل در اهرام و تندیس ابوالهول گزارش دقیق و سراسری از روح نیست، بل نمایانگر روحی فردی است که تنها به عنوان نماد جنبه همگانی می‌یابد و گفته است که ابوالهول نماد نمادگرایی است.

برداشت نمادین، نه فقط در مصر باستان که در کتب مقدس ملل گوناگون و هنرهای آنان، به ویژه در ادبیات عرفانی شرق وجود دارد و به عرفان اسلامی برجستگی

شپوشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

می تواند علاقه مندان مکتب سمبولیسم را نه تنها در حوزه ادبیات نمایشی که در شعر و داستان نیز با این مکتب آشنا کند. در این خصوص باید به زحمات این پژوهشگر فاضل، ارج نهاد. اما کتاب از دو خصلت آسیب دیده است. یکی نثر روزنامه‌ای کتاب و دیگر آرایش آن. نثر کتاب به شدت سست و تحت تأثیر زبان روزنامه‌هاست. تا آن‌جا که گاه سطح مطالب افول می‌کند و بدین لحاظ کتاب به ویرایش جدی نیازی دارد و جا دارد که ناشر و نویسنده در چاپ جدید به این مسأله توجه نمایند.

دوم، آرایش صفحات کتاب بسیار ابتدایی و با سهل‌انگاری انجام شده است. چیزی که در کتابی درباره هنر، عیب بزرگی به چشم می‌آید که این نیز در چاپ‌های جدید، به آسانی جبران‌پذیر است.

سیس به بحث درباره هنر سمبولیستی از روزگار باستان تا روزگار شارل بودلر می‌پردازد تا سابقه برداشت نمادین را مطرح کند.

در فصل بعد، زمینه‌های فلسفی، ادبی و هنری پیدایش سمبولیسم جدید را بررسی می‌کند و به تفصیل پایه‌های نظری این مکتب را شرح می‌دهد.

سیس به بررسی آثار نمایشنامه‌نویسانی می‌پردازد که در آثارشان یا در برخی آثار خود، به سمبولیسم توجه داشته‌اند که از آن جمله‌اند: آگوست استریندبرگ، اسکار وایلد، موریس مترلینک، گرهارت هاپتمان، ویلیام باتلر ییتز، لئونید نیکلایه یویچ آندری یو و مهم‌تر از همه فدریکو گارسیا لورکا.

کتاب دو نمایشنامه نیز ضمیمه دارد. یکی ناخوانده اثر موریس مترلینک و دیگری برزخ اثر ییتز.

دکتر ناظرزاده با مراجعه به منابع درجه اول به زبان انگلیسی و برخی منابع ترجمه شده، اطلاعات دست اولی در این زمینه گرد آورده است. اطلاعاتی از آن دست

مکتب‌های ادبی به بحث درباره سمبولیسم پرداخت. کتاب دکتر فرهاد ناظرزاده کرمانی، نخستین کتاب مستقل در این زمینه است. هرچند برحسب عنوان، نویسنده باید به ادبیات نمایشی بپردازد، ولی مؤلف در مقدمه بسیار مفصلی که بر ادبیات سمبولیستی نمایشی آورده است و حدود ۱۹۴ صفحه، یعنی نزدیک به یک سوم کتاب را دربر می‌گیرد، شمای کاملی از این مکتب را ارائه می‌کند، که در نوع خود برای خواننده و آشنایی او بسیار مفید است. مؤلف در این مقدمه از معنای واژه سمبولیسم شروع می‌کند و تمام حوزه‌های آن را چه در زمینه نظریه و چه در زمینه خلق ادبی، به‌ویژه در شعر توضیح می‌دهد تا به سده بیستم و نمایشنامه‌نویسان سمبولیست می‌رسد.

دکتر ناظرزاده، ابتدا چند متن منظوم و مثنوی ادبیات فارسی را به جهت تجانس و تقارن آن‌ها با مکتب سمبولیسم می‌آورد و بدنبال آن نمونه‌هایی از اشعار شاعران اروپایی را درج می‌کند.